

Ortografický systém tisků kramářských písní 17. a 18. stol. z hlediska kvantitativního

Příspěvek se zaměřuje na aspekty vývoje českého ortografického systému, kterými se česká historická lingvistika zatím nezabývala. V nedávné době se objevily podnětné studie pokoušející se interpretovat vývoj pravopisné systému českých tisků 16. stol. zcela novým způsobem (Voit 2011, Koupil 2017), nikdo se však zatím nepokusil prohloubit tyto metodologické impulsy empirickými studiemi využívajícími nástroje kvantitativní lingvistiky.

Voit (2011) uvedl do diskuzí o dějinách českého pravopisu převratnou myšlenku, že tradování některých fonologicko-ortografických variací typu <uo> ~ <ů> / <ú>, <ie> ~ <ij> ~ <j> atd. bylo sazeči 16. stol. využíváno k tomu, aby použitím jednopísmenného nebo dvoupísmenného grafému mohli naplnit dvě typografické zásady: 1. mít zarovnaný pravý okraj, 2. nedělit slova. Variantní podoba grafému tak sloužila jako prostředek dilatace nebo komprimace textu.

Kromě toho by však bylo možno uvažovat i o dalších grafických prostředcích, které dávaly sazečům možnost takto nakládat s pravopisem: distribuce pauz, distribuce interpunkčních znamének, kolísající náslovné /j-/ v přítomných tvarech slovesa *býti*, tzv. geminované hlásky typu *zlatto* ~ *zlato*, *vesselý* ~ *veselý* atd.

Zkoumání vlivu zmíněných sazečských zásad na distribuci jmenovaných a dalších jevů však může být provedeno jen tehdy, budeme-li znát kvantitativní vlastnosti ortografických systémů konkrétních textů: především je nutno prozkoumat, jaký je vztah mezi distribucí a počtem liter na řádku konkrétního tisku a jestli lze pozorovat jisté souvislosti mezi distribucí liter či jejich kombinací a délkou řádku. V takovém výzkumu musí být pochopitelně reflektováno to, že distribuce jednotlivých písmen závisela 1. na konkrétním písmovém typu (švabach, fraktura aj.) a jeho různých velikostech, 2. na formátu konkrétního tisku (kvart, osmerka, dvanáctěrka, šestnáctěrka), 3. na tiskovém zrcadle konkrétního tisku (paratexty x základní text, řádky s iniciálou x řádky bez iniciály, plné řádky x nedokončené řádky atd.).

Pro analýzu jsou použity úplné transliterace přibližně 30 tisků kramářských písní vydaných v olomouckých a brněnských tiskárnách od pol. 17. do 70. let 18. stol. (J. Arnolt, F. Hirnle, J. J. Ettel, J. J. Kylián, M. Hradecký, F. I. Sinapi, E. Svoboda, Svobodovi dědicové). Zjištěný stav je porovnáván s pravopisnými výklady obsaženými v dobových gramatikách a pravopisných příručkách.

Cílem studie je:

1. sledovat frekvenční distribuce liter v jednotlivých tiscích. Budou vytvořeny tzv. rankové-frekvenční distribuce liter, které budeme následně matematicky modelovat a vlastnosti modelů lingvisticky interpretovat;
2. sledovat distribuce délek jednotlivých řádků (délka řádku je měřena v počtu liter a mezer) v jednotlivých tiscích. V tomto případě bude analyzován vztah k typu a velikosti písmové sady a formát tisku;
3. prozkoumat případnou závislost vybraných fonémů, které mají možnost dvojího zápisu (viz výše), na celkovém počtu liter na řádku;
4. testovat hypotézu: čím více je liter na řádku, tím je menší pravděpodobnost výskytu bigramických grafému v daném řádku.

Příspěvek bude připraven v angličtině.

Literatura

- Fidlerová, A. 2009. Ke vztahům mezi písařským a tiskařským pravopisným územ v raněnovověkých rukopisech. *Bohemica Olomucensia – Linguistica Juvenilia* 1 (3), 40–47.
- Gebauer, J. 1963. Historická mluvnice jazyka českého. Díl I. Hláskosloví. 2. vyd. Praha.
- Kosek, P. 2017. *Bratrský pravopis*. In Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.) *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha.
- Koupil, Ondřej. 2017. Smysly Pisma a smysl Ětenì Jana Cassiana. *Listy filologické* 140 (3–4), 343 – 374.
- Porák, J. 1983. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha.
- Voit, P. 2006. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha.
- Voit, P. 2011a. Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století. *Bibliotheca Strahoviensis* 10, 105–202.
- Voit, P. 2011b. Udržet pravý okraj stránkové sazby (od literární historie k samostudiu). *Česká literatura* 59 (2), 242–260.
- Vykypělová, T. 2013. *Wege zum Neutschechischen. Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*. Hamburg.

Dobové gramatiky a jazykovědné příručky

BlahGram 1571	<i>Grammatica česká J. Blahoslava</i> . Čejka, M. – Šlosar, D. – Nechutová, J. (eds.) 1991. Brno.
DrachGram 1660	Drachovský, Jan. 1660. <i>Grammatica Boëmica in V libros divisa</i> . Olomouc.
JandGram 1704	Jandit, Václav. 1704. <i>Grammatica linguae Boëmicae, methodo facili</i> . Praha.
KonstLim 1667	Konstanc, Jiří. 1667. <i>Lima linguae Bohemicae. To jest: Brus jazyka českého</i> . Praha.
NámGram 1533	Optát, Beneš – Gzel, Petr – Philomathes, Václav. 1533. <i>Grammatyka česká v dvojí stránce. Náměšť nad Oslavou</i> .
NudGram 1603	Benedikt z Nudožer, Vavřinec. 1603. <i>Grammaticae Bohemicae [...] libri duo</i> . Praha.
PohlGram 1764	Pohl, Jan Václav. 1764. <i>Grammatica linguae Bohemicae, oder die böhmische Sprachkunst</i> . Wien.
RosaČech 1672	Rosa, Václav Jan. 1672. <i>Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae</i> . Praha.
Štejžáč 1668	Štejer, Matěj Václav. 1668. <i>Žáček aneb Výborně dobrý způsob</i> . Praha.